

NOTES TEXTUALS SOBRE *LA NIT*, DE VICENT ANDRÉS ESTELLÉS

FERRAN CARBÓ

Universitat de València

Correspondència: Departament de Filologia Catalana,

Facultat de Filologia, Av. Blasco Ibáñez 32, planta 7,

Tf: 96 386 42 55

ferran.carbo@uv.es

Resum

L'estudi fa una revisió textual del poemari *La nit* (1956), de Vicent Andrés Estellés, a partir de les diferents edicions i d'alguns documents originals existents. En primer lloc, data cadascun dels textos del poemari i analitza com la cronologia explica l'estructura de l'obra. Després, documenta les variants entre edicions i originals i les contrasta. A més, es recupera el poema «Mentrestant ve la nit», apartat des de la primera edició de 1956 i no tornat a editat en el llibre —al capdavant la primera ègloga que va publicar l'autor—, alhora que el relaciona amb un esborrany d'un altre text inèdit del mateix moment. Finalment, es caracteritzen els últims poemes de l'obra, els més agosarats, en vincular-los al condicionament biogràfic de la mort de la seua primera filla.

Paraules clau

variants i documents sobre *La nit*, Estellés

Abstract: *TEXTUAL NOTES ON THE NIGHT, BY VICENT ANDRÉS ESTELLÉS*

This study is a textual revision of the book of poems The Night (1956) by Vicent Andrés Estellés, based on the different editions and some original existing documents. Firstly, it dates each of the texts from the book and analyses how the chronology explains the structure of the work. Then, it gives documentary evidence on the variations between editions and originals and contrasts them. Furthermore, it revives the poem “In the Meantime the Night Comes”, which was omitted from the first edition of 1956 and was never again published. This is the first eclogue that the author published, and it is related to a draft of another unpublished text from the same time. Finally, the last poems in the work, the most daring ones, are characterised by being connected to the biographical circumstance of the death of his first daughter.

Key words

variations and documents about The Night, Estellés

Al País Valencià durant el 2013 s'ha recordat la figura del poeta Vicent Andrés Estellés, amb motiu del vintè aniversari de la seua mort, ocorreguda el 27 de març de 1993. Tanmateix, aquest 2013 també té unes vinculacions temporals pels seixanta anys transcorreguts des de 1953, un any especialment important en la vida i l'obra del poeta burjassoter. En primer lloc, perquè aquell any publicava un primer poemari en llengua catalana, *Ciutat a cau d'orella*, que s'editava a València per Torre, l'editorial de Xavier Casp i Miquel Adlert. En segon lloc, perquè aquell 1953 concorria, abans del 5 de novembre, amb el llibre *Donzell amarg*, al Premi Óssa Menor, en el qual un jurat format per Rosa Leveroni, Josep Janés, Carles Riba, Josep Maria de Sagarra, Joan Teixidor i Josep Pedreira atorgava el guardó a *Paraules al vent*, de Miquel Martí i Pol, i considerava finalista el poemari del poeta valencià (SOPENA 2011: 197-201). I, en tercer lloc, perquè aquell fou l'any en què iniciava el seu tercer llibre, *La nit*, el qual trigà tres anys a acabar i palesava la transició entre l'Estellés de l'inici dels cinquanta i el de mitjan dècada (CARBÓ et al. 2004: 9-48).

Aquest tercer poemari, de fet, es converteix en el més rellevant dels tres que va publicar durant aquella dècada i fou editat el 1956 —abans de *Donzell amarg*, el qual ho seria el 1958, després d'haver obtingut el Premi de Cantonigròs de 1956 (TRIADÚ 1985: 126)—, un altre any especialment important en la seua evolució poètica, evolució condicionada i intensificada per la vivència de la mort de la primera filla, Isabel Andrés Lorente.

Comptat i debatut, els anys 1953 i 1956 foren de cruïlla, ben importants per a l'autor; el primer, per la incorporació definitiva de la llengua catalana, i el segon, per la reorientació estètica dels seus versos. Foren, a més, els anys que delimiten el llibre *La nit*, el de l'inici i el de l'acabament i l'edició.

1. NOTÍCIES EDITORIALS I CONSIDERACIONS SOBRE LA CRONOLOGIA D'ESCRITURA

Una mirada a la història editorial d'aquest llibre permet establir dues edicions de referència:

–Primera edició València, Editorial Torre, 1956, col·lecció l'Espiga, núm. 29. Amb pròleg de Xavier Casp. El llibre fou imprès el 29 de novembre de 1956. [N]

–Segona edició i posteriors dins *Recomane tenebres, Obra completa-1*, València, Eliseu Climent editor, Tres i Quatre, 1972, sèrie La unitat, núm. 9. Reedició amb canvi de coberta a partir del 1999. [RT. OC.1]

Es tracta, com hem dit, del segon llibre en llengua catalana publicat pel poeta i el tercer que va escriure. En la primera edició, de 1956, no hi consta el tiratge, tot i que en aquesta col·lecció de l'Editorial Torre solien fer-ne 200 exemplars.

L'obra s'elabora com una reunió de poemes esparsos amb diferents datacions, tots ells escrits entre el setembre de 1953 i l'estiu de 1956. Llavors Estellés tendia a formar els poemaris a partir de la reunió de textos: com si n'escrivís molts, sovint enllaçats en sèries i no sempre en llibres, els quals sorgien *a posteriori* i anaven creixent progressivament, com a selecció, redistribució i reunió de textos. Així doncs, poemes i aplecs, de diferents formes i procedències, s'integraven i confegien un conjunt, com ocorre, en menor grau, en *Ciutat a cau d'orella*, molt més en *Donzell amarg* i, sobretot, en *La nit*.

Els poemes d'aquest darrer llibre s'organitzen en dues parts, i s'ordenen majoritàriament seguint la cronologia de l'escriptura. Aquesta, en la primera edició, apareixia impresa a la fi de cada text —en canvi, no hi consta a partir de la segona edició. Dels primers poemes de la primera part —els més antics—, cinc provenen de l'aplec mecanoscrit intitulat *El cristall i les ungles*,¹ amb datació de 1953. Aquests són «Cançó de bressol», «Potser, a l'hora de l'alba...», «És així, si us plau», «Passarà de llarg» i «Prec». A la fi d'aquesta primera part de *La nit*, hi ha els poemes de 1954: alguns de l'inici de l'any, com les «Les epístoles», i d'altres, ja de mitjan any. L'inici de la segona part conté textos sobre el viatge de noces a Tarragona i Barcelona, amb l'esposa Isabel Lorente Riva —amb qui s'havia casat el 16 de febrer de 1955—, datats en la primavera de 1955, com ara «Epístola tarragonina» o «Isa-

1. Hem d'agrair a la família del poeta el coneixement i la consulta de materials originals o inèdits.

bel a Catalunya»; o de juny, com «A sant Vicent Ferrer», motivat per la participació de l'autor als actes celebrats amb motiu del centenari de la canonització del predicador. Els darrers textos de la part segona, «Les nits que van fent la nit» o «La casa ara sí», això no obstant, són ja de 1956 i foren escrits amb posterioritat a la mort de la seua filla, fet que condicionà no sols el contingut del pròleg de l'amic Xavier Casp sinó també el títol del poemari i l'univers de tenebra presentat. El llibre, per tant, acumula poemes escrits durant tres anys i motivats per diferents tipus de vivències.

Tot seguit es reproduueix la cronologia de cada text, com consta en la primera edició (ANDRÉS ESTELLÉS 1956):

«Cançó de bressol» octubre, 1953

I (1953-1954)

«Ara, després, en fi...» 1953

«Potser, a l'hora de l'alba...» 1953

«És així, si us plau» 1953

«Passarà de llarg» 1953

«Prec» 1953

«Papers inèdits d'X.X.X.» setembre-octubre 1953

«Mentrestant ve la nit» juny 1954

«Les epístoles» desembre 1953-gener 1954

«Els dies, el carrer, totes les coses» 1954 [excepte els numerats com a 4 i 6, que tenen datació de 1953, i el darrer de la sèrie, «9: Morta la mare d'Isabel», que té una datació més concreta, del 17 d'octubre de 1954]

II (1955-1956)

«Epístola tarragonina» primavera 1955

«Isabel a Catalunya» primavera 1955

«A sant Vicent Ferrer» juny 1955

«Les nits que van fent la nit» 1956

«La casa, ara sí» juny 1956

Si relacionem cronologia i estructura, veiem que la primera part fou escrita en poc més d'un any, entre setembre de 1953 i octubre de 1954; i que la segona part fou redactada també en poc més d'un altre any, entre la primavera de 1955 i juny de 1956. A més, entre ambdues parts havia transcorregut prop de mig any.

Respecte a l'estructura, si considerem que els primers poemes fan com una mena d'aplec unitari —malgrat aparèixer independents i sense agrupació en sèrie—, perquè cinc provenen —excepte un— d'*El cristall i les ungles*, on el darrer d'aquests s'intitulava «Prec final» —com una cloenda, per tant—, i perquè compartexen l'estil i la temàtica de la mort ficcionalitzada amb el to conversacional o dialogat, llavors podem defensar que la primera part del llibre tindria com cinc sèries. La primera sèrie es configuraria amb els cinc poemes primers sense agrupar, les altres tres sèries són els poemes d'agrupacions de textos numerats («Papers inèdits d'X.X.X.», «Les epístoles», «Els dies, el carrer, totes les coses»), i, interposat enmig com a frontissa, el poema-ègloga «Mentrestant ve la nit». La segona part conté també cinc poemes o sèries de textos, un dels quals també és una ègloga, «Isabel a Catalunya», subtitulada «(Ègloga nova)». Aquesta simetria i equilibri entre les parts es reforça si considerem que en ambdues hi ha no sols èglogues sinó també epístoles; així, respectivament, d'un costat, «Les epístoles», i de l'altre, «Epístola tarragonina» i «A sant Vicent Ferrer», subtitulat «Epístola amb segell d'urgència». Sens dubte, l'arquitectura de l'obra és ben equilibrada: dues parts amb cinc sèries cadascuna.

2. DOCUMENTS SUPLEMENTARIS I VARIANTS TEXTUALS

Aquest llibre és, d'entre els tres editats en els anys cinquanta, el que més diferències o variants presenta entre la primera edició i la segona, considerada com a definitiva. Les alteracions més rellevants són d'eliminacions o supressions: de la dedicatòria, de les datacions que acompanyaven cada text, del poema «Mentrestant ve la nit», i, puntualment, d'alguns versos. En canvi, només de tant en tant, hi ha afegit algun vers nou, com es veurà més endavant.

Cal recordar, a més a més, que hi ha sis poemes que tenen una tradició anterior a la primera edició, suplementària doncs: els cinc pertanyents al mecanoscrit d'*El cristall i les ungles*, de 1953, i, a més, el text «5: Avui, que faria sis mesos», solt com a independent a la sèrie

en què s'integra en les edicions (dins «Les nits que van fent la nit»), i primerament intítulat «Diàleg amb la meua filleta. Avui, que tindria tres mesos», document original mecanoscrit datat el 29 de maig de 1956, a les 3 del matí, com hi consta explícitament. També cal observar que la citació que funciona com a epígraf inicial del poemari *La nit* té una tradició impresa anterior com un fragment dins el poema «Elegia» de *Ciutat a cau d'orella*, i, per tant, ja havia estat editat en el moment d'integrar-lo com a preàmbul d'aquest nou poemari.

Pel que fa a la dedicatòria de la primera edició, suprimida després, era a Xavier Casp, l'editor i prologuista del llibre, amb els mots «Oh amic amarg més enllà del donzell». Casp i Adlert, el 1956, eren els editors de Torre on es publicava el poemari *La nit*. Estellés aleshores assistia a les tertúlies literàries del grup Torre, al carrer Ciril Amorós de València, on el juliol de 1953 havia conegut Joan Fuster. L'editorial havia iniciat les seues edicions des de 1943, sempre exclusivament en llengua catalana, i fou la més rellevant al País Valencià durant el primer franquisme, fins que desaparegué el 1966. Hi publicaren els escriptors valencians més rellevants de postguerra, com Xavier Casp, Joan Fuster, Enric Valor, Joan Valls..., entre molts d'altres (FUSTER 1972). L'editorial arribà a publicar 66 llibres, i tingué en la col·lecció literària *L'Espiga* un catàleg de 51 títols, el darrer dels quals fou *L'amant de tota la vida*, també de Vicent Andrés Estellés. Amb l'arribada dels anys setenta, tots dos, Casp i Adlert, abandonaven el seu catalanisme cultural militant i s'implicaven activament en el secessionisme lingüístic valencià contra la unitat de la llengua catalana, la qual cosa, sens dubte, influí o motivà la retirada de la dedicatòria en la segona edició de *La nit*, com també faria amb la segona edició de *Ciutat a cau d'orella*.

La nit va encapçalat, prèviament a les dues parts de l'obra, per dos textos de l'autor: d'una banda, com ja hem assenyalat, la citació prèvia que és un fragment del poema «Elegia», de *Ciutat a cau d'orella*, aquella que refereix el vocatiu Mort com un «àngel del senyor» i que funciona com a autocitació —la qual cosa ha motivat la reproducció tipogràfica en cursiva—; i de l'altra, el poema introductorí previ de les dues parts, «Cançó de bressol», un text amb datació impresa, com s'ha vist, de l'octubre de 1953.

Totes dues composicions tracten el tema de la mort, com a inherent i indestriable a la vida. Aquest tema dominant en el conjunt del llibre, inicialment es presenta des de la personificació, en genèric, amb una mort que sintonitza amb el context, literari i social, i mitjançant uns textos dialogats —i, per les veus, amb un cert component teatral—; en canvi, ja en els darrers poemes, es mostra la vivència personal de la mort concreta de la filla, mitjançant uns llargs poemes més narratius. S’hi va de la mort genèrica i contextual de la postguerra franquista a la mort personal i íntima: al capdavant un viatge a la nit i la tenebra.

La «Cançó de bressol» refereix una mort petita i quotidiana. Aquest text en la primera edició anava segmentat visualment en sis apariats i una quarteta final, mentre que en la segona edició és tot un seguit de versos. També s’elimina, en aquesta segona edició, l’epígraf de Jaume Vidal Alcover que precedia aquest mateix text i deia: «Ai, mumare meva, quin fretet que tenc...». No es pot vincular la redacció d’aquest text a la mort de la filla (com fa, entre d’altres, BALLESTER 1991: 35), ja que el text és d’octubre de 1953 i la mort de la filla ocorregué el 27 de febrer de 1955.

En la primera part del llibre, amb poemes escrits entre 1953 i 1954, hi ha els textos dialogats sobre la mort, aquell personatge imprevisit que arriba inesperadament de nit i truca a la porta. Textos com «Ara, després, en fi» presenta la Mort en constant moviment, alhora que esmenta Galatea, la qual cosa el connecta amb «Ègloga I» d’*El primer llibre de les èglogues*, on també apareix Galatea, una ègloga escrita també el 1953 i inclosa com a primera edició dins *Donzell amarg* (1958) (CARBÓ 2008: 24-30, PÉREZ MONTANER 2009: 41-60). En canvi, «Prec» presenta una estructura poemàtica de lletania o de res coral amb una veu que esmenta «Mort, Mort» i una altra que respon i la qualifica, entre moltes altres coses, com a «Ama i senyora».

En «Papers inèdits de X.X.X.», datat en setembre-octubre de 1953 i per tant d’allò més antic del llibre, els quatre textos que el configuren, en lloc de portar la numeració àrabisca de la segona edició, en la primera edició tenien cadascun un epígraf narratiu explicatiu del contingut, escrit en majúscula. Respectivament: «Aquest és el prec que deia X.X.X. al dematí, poc abans de sortir al carrer», «A mitjanit, en eixir del cinema i mentrestant esperava que vingués l’autobús,

X.X.X. s'hi va dir aquestes coses, poc més o menys», «De com va resoldre, X.X.X. els seus dubtes en rebre un sou extraordinari», i «De com va perpetrar X.X.X., aquell crim tan formós i cruelíssim». El text inaugura les referències cinematogràfiques (Marilyn Monroe, Joe di Maggio o Samuel Goldwyn) en els versos de l'autor (SALVADOR et al. 2010: 45-55). A més, aporta alguns versos ben avantguardistes, com ara: «Avingudes de llet quallada, per on vénen, / silenciosament, les motos siderals».

Els decasíl·labs dels cinc textos de «Les epístoles», un conjunt datat entre desembre de 1953 i gener de 1954, relacionen amor i mort. La segona edició de «Les epístoles» afegeix dues vegades quatre versos i una altra un vers, dins el text «4: a una turista». Es tracta d'incrementos que contenen alguna al·lusió eròtica. El primer afegit són els vv.14-17 de la segona edició:

vv. 13-17 RT.OC.1:	N:
sobre els genolls la pompa del teu	< sobre els genolls la pompa del teu
cos,	cos.
amb tot el pes d'allò que en diuen la	
cultura occidental, i ja m'entens,	
d'assaonades rodonors benignes,	
tendral de carns i de coits mil·lenaris.	

El segon, són els vv. 38-41 de la segona edició:

vv. 37-41 RT.OC.1:	N:
Pense que tens un quelcom de fran-	< Pense que tens un quelcom de fran-
cesa.	cesa.
(Pense la font de Ronsard, dita Hélè-	
ne,	
els pits rodons de Martine Carol,	
i afegiria bibliografia:	
les fotos d' <i>Érotisme et cinéma...</i>)	

S'hi refereix, a més del poeta francès del Renaixement, Pierre de Ronsard, nascut el 1524 i autor de *Sonnets pour Hélène* (1574); l'actriu francesa Martine Carol, nascuda el 1920 i morta el 1967, especialment

famosa durant els anys cinquanta, i també el llibre d'Adonis Kyrou, *Amour-érotisme et cinéma* (París: Le terrain Vague, 1957). Cal recordar que l'ofici d'Estellés era de periodista al diari *Las Provincias*, des de 1948, on escrivia des de cròniques de pel·lícules fins a notícies sobre llibres.

I, en tercer lloc, afegeix el v. 59 d'aquesta segona edició:

vv. 58-59 RT.OC.1:	N:
el poc de carn que et viu aquell matí, entre la mitja i les bragues blau cel.	< el poc de carn que et viu aquell matí.

En canvi, en tot el poema només hi ha la supressió del v. 38 de la primera edició, que hauria d'haver anat entre els vv. 45-46 de la segona edició:

vv. 45-46 RT.OC.1:	N:
que m'han de dur, tot rient-me, al se- pulcre.	< que m'han de dur, tot rient-me, al sepulcre.
No vaig entrar aquell matí al museu.	Odie el nu, des que et viu com et viu.

També cal assenyalar, com a canvi tipogràfic, que els últims cinc versos de l'epístola 5, en la primera edició anaven escrits en cursiva.

El poema «Els dies, el carrer, totes les coses», com hem indicat, són nou textos datats en 1954 —excepte els 4 i 6, que porten data de 1953—, els quals tracten la mort com a «dama d'anit», com a tema per a explicar al nen del veïnat, o com a vivència per la mort real de la mare de l'esposa. Aquest novè, a més, es data el 17 d'octubre de 1954, en relació amb el subtítol «morta la mare d'Isabel». El poema 5 afegeix com a v. 6 de la segona edició:

vv. 5-7 RT.OC.1:	N:
És el moment de pensar en vosaltres. Menuts els pits i les cuixes llarguíssimes. Damunt els peus tinc arrupit el gat.	< És el moment de pensar en vosaltres. Damunt els peus tinc arrupit el gat.

Cal dir que allò més rellevant de tota la primera part del llibre és la supressió íntegra del poema «Mentrestant ve la nit», text que revisarem de manera autònoma en l'apartat següent d'aquest treball.

Si es contrasten les dues parts de l'obra, es veu com l'estil més retòric dels poemes de la primera part, provinents de 1953 i 1954, queda definitivament desplaçat a un segon terme en la segona part, amb els textos de 1955 i 1956. Els de la primavera de 1955 tracten el viatge de noces a Catalunya, amb «Epístola tarragonina», situat a L'Espuga de Francolí, o «Isabel a Catalunya», datat a Tarragona i Barcelona. Aquest fou el segon viatge d'Estellés a Catalunya. En la segona edició aquesta ègloga afegeix els vv. 17-18, dins el segon parlament de Diana:

vv. 16-18 RT.OC.1:	N:
Llavors sent un desig enorme de dir	< Llavors sent un desig enorme de
	gràcies.
Sota la lluna gran, i dempeus sobre	dir gràcies.
	l'herba,
el meu cos té un propòsit invencible	
	d'ofrena.

En algun moment «Isabel a Catalunya», com també «Mentrestant ve la nit», havien de formar part del posterior *Llibre de les èglogues*, cosa que finalment no va ocórrer (CARBÓ 2009: 191-2015). De fet, el subtítol del poema és «Ègloga nova», la qual cosa el vincula a aquelles composicions. Hi intervenen dialogant Salici, Diana i Nemorós —personatges presents a altres èglogues estellesianes— i hi parlen sobre l'arribada de la primavera Europa i sobre la pàtria. A més, hi ha referència a Galatea, la qual apareixia ja en la primera de les èglogues del llibre sobre aquesta composició. Entre les intervencions de tots tres completen la reflexió poètica sobre la pàtria («La Pàtria és una illa tendra de brosa en l'aire./ Vers ella anem, flotant en brancudes paraules»), cosa que singularitza el text doblement respecte a altres èglogues: d'una banda, no hi ha soliloquis ni diàlegs encadenats sinó com una fragmentació d'un únic discurs amb diferents veus; de l'altra, la temàtica no és amorosa, sinó més aviat civil. El to greu, en aquest cas i ben excepcionalment, ens allunya de la paròdia i de la subversió,

freqüents en altres èglogues estellesianes. De fet, el poema, malgrat el subtítol que el defineix com una ègloga, sintonitza més pel to amb altres poemes de *La nit* que no pas amb les èglogues, malgrat els personatges i l'aparent construcció dialogada. Aquesta ègloga era la cinquena que acabava Estellés, després de les tres primeres incloses en *Donzell amarg* i de «Mentretant ve la nit»; tanmateix, aquestes dues incloses en *La nit* foren les dues primeres que va editar ja que *Donzell amarg* es publicà dos anys després (APARICIO 2003).

La proposta poètica del llibre s'explicita al poema «A sant Vicent Ferrer», subtítulat «Epístola amb segell d'urgència», de juny 1955, en favor d'una poètica de compromís (SIMBOR 2005: 93-142). El text s'integra en el llibre emmig de la segona part i, com ja hem assenyalat, provenia de la participació de l'autor en els actes del centenari de la canonització de sant Vicent Ferrer.

Els textos posteriors, de la fi de *La nit*, són ja de 1956. Finalment, imposen com a dominants, la poesia de confessió, l'experimentació mitjançant l'acumulació de versos llargs, la juxtaposició de reflexions subjectives com a provinents directament de la consciència, la presència dels elements més característics de la quotidianitat i la substició del decasíl·lab per l'alexandrí com a vers preferit. Els dos darrers poemes, «Les nits que van fent la nit» i «La casa, ara sí», condicionats per la mort de la filla l'última nit de febrer de 1956, són, doncs, noves temptatives: el primer es troba constituït per cinc textos numerats, i el segon és un extens discurs precedent dels poemes concebuts com un fluir imparabile de versos que mostren directament el pensament.

Pel que fa als sis textos que configuren «Les nits que van fent la nit», tenen en el text 4 un vers afegit en la segona edició i dos suprimitos de la primera. L'increment és el v. 21:

vv. 20-21 RT.OC.1:	N:
de Sica de Sofia Loren o de la Lollo,	< de Sica de Sofia Loren o de la Lollo...
i quina, de les dues, té més grans les	llo...
mamelles.	

Els suprimitos són els que en la primera edició conclouïen el poema i eren els vv. 34-35:

v. 34 RT.OC.1:	N:
allò que es deia en blanc, allò que es diu en blanc...	<allò que es deia en blanc, allò que es diu en blanc... ¿Totes les desposades que duen el ra- met de tarongina, són allò que manifes- ten?

Pel que fa al text «5: avui, que faria sis mesos» té un testimoni suplementari anterior, mecanoscrit, amb el títol «Diàleg amb la meua filleta. Avui que tindria tres mesos». El canvi més rellevant entre ambdues versions és el títol. Pel testimoni conservat, sembla que és un poema originàriament independent als quatre que el precedeixen i amb els quals s'agrupa en l'edició, com si fossen una sèrie. De fet, és l'únic que tracta explícitament la temàtica de la mort de la filla, la qual cosa convida a pensar que tal vegada és l'únic d'aquesta sèrie de cinc escrit amb posterioritat al fet referit. El títol en l'edició té una correcció respecte al document mecanoscrit en la quantitat dels mesos, *sis* per *tres*; la datació explícita a la fi del document mecanoscrit és el «29 de maig», als sis mesos del naixement i als tres de la mort. Tot fa pensar que el primer títol era un error perquè als tres mesos del naixement és quan es produïa la mort; i, per tant, l'autor volia explicitar o bé els tres mesos de la mort o els sis mesos del naixement. Aquest document confirma l'acabament del poema «Les nits que van fent la nit», al mes de maig.

Respecte a «La casa, ara sí», datat en la primera edició el juny de 1956, té un vers afegit en la segona edició, el v. 123:

vv. 122-124 RT.OC.1:	N:
escarborant amb una voluntat ani- mal, d'aquelles nits d'amor universal i fes- tes, sols ens resta un tristíssim i conjugal costum.	<escarborant amb una voluntat ani- mal sols ens resta un tristíssim i conjugal costum.

3. RECUPERACIÓ DEL POEMA «MENTRESTANT VE LA NIT»

Aquesta ègloga fou escrita en juny de 1954 i, posteriorment, l'autor volia incorporar-la, com a IV, en *Llibre de les èglogues*, títol inicial del que editaria com a *El primer llibre de les èglogues* (CARBÓ 2009: 210-212). Cal observar que fou l'únic poema exclòs de l'edició definitiva de *La nit* —tal vegada per aquesta voluntat de reubicar-lo—, i que mai no ha estat incorporat en cap altre poemari.

Es tracta d'una ègloga, presentada visualment com a fragmentada —la qual cosa sintonitza amb el subtítol «(Fragments)»—, que té com a personatges més tradicionals del subgènere a Odisseu, Salici, Calixte, Nemorós, Flèrida, i, per contrast, d'altres de nous com Martine i Donya Encarnació; tots ells situats en una mena de prostíbul. Es presenten tres diàlegs. D'una banda, el principal, del protagonista Salici amb un soliloqui dirigit a Martine, la qual respon gairebé a la fi del text: el protagonista vol morir i busca entre els llençols i el llit del *tu* alguna cosa que l'ajude. De l'altra, entre els personatges masculins secundaris que esperen i juguen a cartes, al set i mig. I finalment, entre els femenins, que dialoguen sobre el protagonista, el que aquest vol i el que ha pagat.

Aquest poema fou la primera ègloga que va publicar l'autor i la quarta ègloga que va escriure. El text no sols connecta amb alguna de les tres primeres èglogues escrites anteriorment, sinó que també s'apropa considerablement, per algunes referències i per la dicció, a *L'Hotel París*, una obra escrita el 1956. Martine —pel nom francès, un *tu* femení que funciona com a interlocutora conversacional, per trobar-se en una cambra amb un llit metàl·lic— fa pensar en el que serà, més endavant, Brigitte o Françoise, respectivament en el mecanoscrit i en l'edició de *L'Hotel París*. Segurament el nom prové de l'actiu francesa Martine Carol, que ha estat referida al poema 4 de «Les epístoles». Convé observar també les referències a la nit, al tren que creua la nit, al genoll semblant a un cap de tigre, al canelobre encès, brandat entre teles i llençols...; tot plegat motius i referències autotextuals amb poemes de les obres *L'Hotel París* i *Testimoni d'Horaci*, llibres escrits, respectivament, en novembre de 1956 i en febrer de 1957. El

text, doncs, connecta les dates d'escriptura de 1953, de les primeres èglogues, i de 1956, del primers dels dos nous llibres esmentats; curiosament les dates límits del llibre que ara analitzem.

Recuperem tot seguit el poema complet (ANDRÉS ESTELLÉS 1956: 26-29):

SALICI

Jo volia, aleshores, morir-me, i no sabia.
No m'havia mort mai, allò que es diu morir:
tenir les mans creuades, vull dir, sobre el baix ventre
i el rostre amb un color de bresquilla de cera,
un poc morat, potser, dessota la grogor.

NEMORÓS

Em plante.

CALIXTE

Set i mig.

ODISSEU

Em deixeu sense un clau.

SALICI

Vaig anar, aleshores, preguntant a alguns morts,
alguns morts coneguts, amics, naturalment;
els vaig fer les preguntes escaients, ben concretes,
i no em van contestar. Em giraren l'espatla
i vaig sentir que es reien, que es reien de mi, anant-se'n
fraternalment, en grups, abraçant-se pels múscles
com si tinguessen por de caure's de tant riure...
Se'n van anar, rient-se, enllà, per una lloma.
Abans de morir, eren uns bons xicots, senzills;
però, després de morts... Ah, la Mort és quelcom
goludíssim, ja ho sé, i ells, com ja la tenien,
es sentien, de sobte, enriquits, importants,
i ja no feien cas d'aquell que no tenia
ni un mos de Mort, tan sols, per a dur-se a la boca.
S'hi oblidaven, vull dir, d'aquella fam que havien
passat, la fam de Mort, la pitjor de les fams,
jo ho sé bé. S'hi oblidaven, exactament, dels pobres.

Però aquesta és la vida. O bé, aquesta és la Mort...
 ¿Què li hem de fer, Martine?.....

.....
 El teu genoll s'aixeca semblant el cap d'un tigre.
 ¡Martine *chérie*, Martine!

.....
 De vegades volgués tenir un canelobre.
 Sortiria a la nit, brandant-lo en una mà
 exasperadament, i cridaria, fort,
 ben fort, dient açò i allò i tot el demés.
 Brandar un canelobre... ¡Ah, si pogués, Martine!
 «¡Eh, tu!» . M'agradaria tenir un canelobre
 i brandar-lo al bell mig de la nit, i cridar,
 com si brandàs un ram verdíssim de llorer.
 Després me n'entraria, lentament i tranquil·la,
 com qui ha fet el que deu, i deixaria en terra
 el canelobre encés, justament a la vora
 del teu llit. Aleshores cauria de genolls
 de sobte, gemegant, mossegant el llençol.
 —«¡Ah Martine, ah Martine, el que jo més volia!»—
 i tot seria inútil ja, bellament inútil,
 el teu cos, els meus planys, el canelobre encés.

.....
 FLÈRIDA

Ell és un noi molt fi.
 De vegades volgués brandar un canelobre
 i veure'l, nu, vessant-se per damunt d'un llençol,
 vessant-se com un riu, com un tren, com el tren
 que creua el camp, la tarda, sense saber qui és,
 sense saber d'on ve, sense saber on va,
 com el tren excitant que creua el cap-al-tard
 de juny, els camps, la flaire d'herba seca i el fum
 dels màrgens on ardeixen totes les argelagues.
 Volgués fer-li senyals així amb el canelobre...
 ¿No li queda ni un rosegó en el calaix,
 donya Encarnació?.....

SALICI

¿Quin soroll de banderes inhòspites ens ve?
 ¿No sents, Martine? ¿No plores, Martine? ¿No et vols morir?
 Àngels perfectes, àngels ben nuets, forestals
 àngels vénen, Martine: vénen brandant tisoires
 obertes sota el sol —oh i com fan la rateta—.
 ¿Ho sents, Martine? ¿No plores, Martine? ¿No et vols morir?

MARTINE

¿Què t'hi passa, Salici? Et vas a refredar...
 Tin, tira't una manta i no sigues estúpid.
 ¿Ara plores? ¿T'he fet plorar amb el que he dit?
 Oh, no sigues així. No plores més, Salici.
 No t'ho tornaré a dir. Oh, no em faces patir.
 Torna a fer el que feies. ¡Si a mi també m'agrada!...

SALICI

Entre els àlbers fluctua, com un mort, com un núvol,
 un lent cavall daurat, majestuós, enorme...
 I tu i jo, tan nuets... Plora, Martine, plorem.
 Plorem, Martine, plorem per tu, per mi, per tots...

ODISSEU

¡Set i mig!..

DONYA ENCARNACIÓ

Aquest noi creurà que per cinc duros...
 ¡Martine! ...

.....

Martine i Flèrida són personatges que, de fet, apareixen ja en un altre document d'ègloga, també inèdit, i segurament inacabat —com un esborrany—, del mateix any 1955. Aquest altre text és un precedent i es pot situar la seua escriptura com a pont entre les tres primeres èglogues, de *Donzell amarg*, i la quarta, aquesta recuperada de *La nit*. Reproduïm l'original que es troba manuscrit en un quadern i té com a títol «L'inexpressable desig d'Amintha Brown, i els xiprers»:

FLÈRIDA
Martine

MARTINE
¿Què vols?

FLÈRIDA
Acabe de llegir
que a Sakuntala li creixia el pit
una tarda.

MARTINE
Ja ho sé.

FLÈRIDA
I el rei estava
darrere un arbre i la mirava, a penes,
i a penes deia... ¿Però no m'escoltes?

MARTINE
Tinc que guardar la roba ben plegada.

FLÈRIDA
El rei s' enamorava, lentament
s' anava enamorant de Sakuntala
i a Sakuntala li creixia el pit,
i va dir...

MARTINE
¿Açò és teu?

FLÈRIDA
Deixa-ho ahí.
I va i li diu...

ELISABETH
Bona nit.

MARTINE
Adéu.

KARL

Adéu.

MARTINE

Tinc una fam que talla claus.

FLÈRIDA

I va...

MARTINE

¿No et despulles?

FLÈRIDA

No cal.

MARTINE

al balcó.

Jo sí. Me'n vaig

FLÈRIDA

I va i li diu...

HIPÒLIT

Vaig apagar els llums. M'agradaria...

Si tu voguesses, Flèrida, volgués
apagar tots els llums i encendren un
ací, per veure't bé, com et recorde.

FLÈRIDA

Acabe de llegir que a Sakuntala
li creixien els pits...

HIPÒLIT

¡Bo, bo!

FLÈRIDA

...una tarda.

4. SOBRE ELS POEMES DE 1956

La nit fou el primer llibre d'Estellés, escrit en llengua catalana, que tractava la temàtica de la mort de la filla (CARBÓ 2013). Ho fa als poemes «Les nits que van fent la nit», de 1956 (sense especificar-ne el mes) i «La casa, ara sí», de juny de 1956; els únics de cronologia posterior a la mort de la filla. Els dissenys estructurals de tots dos poemes, tanmateix, són ben diferents. El primer és una sèrie de textos (constituïda per cinc peces, numerades amb xifres aràbigues i, tret de la darrera, sense títols), la qual cosa remet a la construcció d'un discurs explícitament fragmentat perquè prové d'una agrupació de textos, tot mantenint l'autonomia de cadascun malgrat la numeració correlativa. En canvi, el segon és un extens discurs fragmentari —segmentat per les agrupacions de versos alexandrins en llargues estrofes— presentat com a compacte, preàmbul dels poemes concebuts com una fluència imparable i acumulativa de versos que mostren directament el pensament. Podem assenyalar que la dicció del discurs fa de suport a la crisi psicològica de l'autor assumida plenament per l'enunciador.

El primer dels cinc textos de «Les nits que van fent la nit» ja tracta del naufragi del *jo* durant la nit. Això no obstant, la mort de la filla sols apareix explicitada al text numerat com a cinquè i intítulat expressivament «5: Avui, que faria sis mesos». El poema se centra en l'àmbit de la nit com a espai tenebrós que representa la crisi en què s'ha immegit el *jo* poètic a partir dels fets vivencials que li han tocat de viure. La «filla meua» esdevé interlocutora intratextual:

[...] pensant en tu, com si
 et veiés, filla meua, en qualsevulla banda,
 mentrestant vant caent papers, trossos menuts
 de paper, no sé, coses. Ara faria això,
 trencaria papers, trencaria paraules,
 cada vegada fent els trossos més menuts,
 més petits, petitíssims, oh i més petits encara,
 deixant-los caure al sòl, per damunt dels taulells,
 i així una hora i una altra, tota la nit així,
 tota la vida, tota la nit. Tota la Nit...

(«5: Avui, que faria sis mesos»)

Respecte a «La casa, ara sí» (Carbó, 2013), datat en la primera edició el juny de 1956, és el darrer text, el que té una conologia més tardana. Ens trobem amb un extensíssim poema de 179 versos alexandrins, el més extens en l'esdevenir de l'evolució de l'autor fins aleshores, un poema que ens situa amb claredat en el camí del que un any més tard seran els tres llargs poemes de *Coral romput*. Això no obstant, aquest text encara té un vers recurrent que funciona com un *leitmotiv*, el vers: «Després de certes coses s'ha de tornar a casa», que fragmenta visualment els segments del discurs com en llargues agrupacions estròfiques i reorienta les digressions temàtiques. El retorn a la casa és al buit, a l'absència, a la constatació de la pèrdua, amb la idea de la descomposició per la mort associada al genèric fill, la qual irromp obsessivament:

La casa és ja, per sempre, la casa del silenci.
 Però no del silenci perquè haja mort algú:
 és un altre silenci. No perquè dorm el fill:
 és un altre silenci. És perquè el fill s'ha mort.
 Tampoc és perquè s'haja mort el fill. És, potser,
 perquè el fill està mort. I no és que estiga mort
 ací, en aquesta casa, mort ací, entre nosaltres.
 És, bruscament i simple, perquè el fill està mort.
 O és, potser, perquè el cos que es féu l'estan desfent.
 A la casa on es mor el fill, hi ha certs moments
 que els pares ouen, muts de terror, el petit
 caminar dels insectes per damunt el seu fill,
 lents i misteriosos enrenous destructors
 com d'uns grills llunyaníssims que canten nit i dia.

(«La casa, ara sí», vv.52-65)

Els versos presenten l'enfosament psíquic d'un *jo* poètic que, mitjançant el monòleg, mostra moments de la vida i imagina altres esdevenidors que provoquen l'*espant* o el *terror*, dos mots definitoris de les sensacions que assumeix el locutor.

5. A TALL DE CLOENDA

La nit mostra un moment d'evolució de l'autor entre dos models de poesia: el de partida, amb una lírica elaborada plena d'evocacions elegíiques i connotacions emotives, amb un domini de la versificació, la retòrica i el llenguatge acurat; i el d'arribada, mitjançant l'expressió basada un discurs més narratiu i descriptiu, aconseguida amb un llenguatge més senzill i directe, basat en el registre col·loquial, amb l'explicació, l'acumulació o l'enumeració d'anècdotes i esdeveniments de la quotidianitat de cada dia i de la seua pròpia intimitat.

El llibre, ben heterogeni i complex, és el més evolucionat dels tres publicats durant els anys cinquanta: els poemes de la primera part, provinents del 1953 i 1954, alguns dels quals tenien com a clara novetat el diàleg, eren més retòrics, més artificials, menys personals; els de la segona part, amb textos del 1955 i 1956, són més personals i autobiogràfics. Mentre que els textos de 1955 palesen el viatge de noces a Tarragona; els de 1956, a partir de la mort de la filla, finalment imposen com a dominant la poesia com a confessió i meditació, l'experimentació mitjançant l'acumulació de versos llargs, la juxtaposició de reflexions subjectives com a provinents directament de la consciència i la major presència d'aspectes més característics de la quotidianitat. Tot plegat confirma un canvi de poètica, amb la proposta ben explícita al poema «A sant Vicent Ferrer», en favor d'una poesia entenedora i clara, i també compromesa, com es pot comprovar en les estrofes següents:

Dóna'm lluita, car no vull posar-me a adorar
els ídols imbècils de les paraules, ara
que és el temps d'agafar-les com a ganivets o malls.

És el temps d'agafar-les i fer-les foc i flama,
de dir açò i allò clarament i tenaç.
Dóna'm lluita i motius de plany o d'esperança.

Si no tingués què dir, tapa'm la boca amb fang.
No em deixes a la vora de l'ègloga i les dàlies.
No vull traïr qui lluita, qui passa son o fam.
(«A sant Vicent Ferrer»)

BIBLIOGRAFIA

- ANDRÉS ESTELLÉS (1956): Vicent Andrés Estellés, *La nit*, València: Torre.
- (1981): Vicent Andrés Estellés, (1981) *Les homilies d'Organyà. Obra completa 6*, València: Eliseu Climent editor.
- APARICIO (2003): Mariola Aparicio, «Donzell amarg de Vicent Andrés Estellés: una lectura intertextual», dins *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. I, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 239-253.
- BALLESTER (1991) Josep Ballester, «La nit. Notes sobre algunes constants de Vicent Andrés Estellés», *Caplletra* 10 (primavera), ps. 29-40.
- CARBÓ (2008): Ferran Carbó, «L'amarga enyorança d'aquell temps de les Ègloques». Notes sobre una subversió en la poesia de Vicent Andrés Estellés», dins F. Carbó, C. Gregori, G. Lluch, R.X. Rosselló, V. Simbor, *El bricolatge literari*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 11-52.
- (2009): Ferran Carbó, *Com un vers mai no escrit. La poesia de Vicent Andrés Estellés en els anys cinquanta*, València-Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2013): Ferran Carbó, «Isabel Andrés Lorente en la poesia de Vicent Andrés Estellés de 1956 i 1957», *Caplletra* 55 (tardor) ps. 199-223.
- CARBÓ et al. (2004): Ferran Carbó, Enric Balaguer, Lluís Meseguer (eds.), *Vicent Andrés Estellés*, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- FUSTER (1972): Joan Fuster, «Nota —provisional i improvisada— sobre la poesia de Vicent Andrés Estellés», introducció a Andrés Estellés: *Recomane tenebres, Obra completa 1*, València: Eliseu Climent editor, ps. 17-36.
- PÉREZ MONTANER (2009): Jaume Pérez Montaner, *El Mural com a fons. La poesia de Vicent Andrés Estellés*, Catarroja: Perifèric edicions.
- SALVADOR et al. (2011): Vicent Salvador, Daniel P. Grau, Adolf Piquer (eds.): *Òpera estellesiana*, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- SIMBOR (2005): Vicent Simbor, *El realisme compromès en la narrativa catalana de postguerra*, València-Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOPENA (2011): Mireia Sopena, *Josep Pedreira, un editor en terra de naufragis*, Barcelona: Proa.
- TRIADÚ (1985): Joan Triadú, *La poesia catalana de postguerra*, Barcelona: Edicions 62.